

JAHONDA NOGIRONLIGI BO'LGAN SHAXSLAR UCHUN ILK MAKTAB
INTERNATLARNING OCHILISHI VA FAOLIYATI.
ОТКРЫТИЕ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПЕРВЫХ ШКОЛ-ИНТЕРНАТОВ ДЛЯ
ЛИЦ С ИНВАЛИДНОСТЬЮ В МИРЕ.
THE ESTABLISHMENT AND OPERATION OF THE FIRST BOARDING
SCHOOLS FOR PERSONS WITH DISABILITIES WORLDWIDE.

Tarix Yo'nalishi

Yangi asr universiteti "Umumta'lim fanlari"
kafedrası o'qituvchisi O'. **T. Fayziyev**

Tel : +998977735132

Университет Янги аср
преподаватель кафедры

«Междисциплинарных предметов»

У. Т. Файзиев

Tel : +998977735132

Yangi asr "General Education"
department teacher O'. **T. Fayziyev**

Tel : +998977735132

Annotatsiya: Ushbu maqolada nogironligi bo'lgan shaxslar uchun ilk maktab internatlarning ochilishi va faoliyat ko'rsatishi yoritib berilgan. Bundan tashqari ushbu maqolada nogironlikni erta aniqlash, inkluziv ta'limga qabul qilish, o'qitish haqida ma'lumot beradi.

Аннотация: В данной статье освещаются вопросы открытия и функционирования первых школ-интернатов для лиц с инвалидностью. Кроме того, в статье представлена информация о ранней диагностике инвалидности, приеме в инклюзивное образование и методах обучения.

Annotation: This article explores the establishment and functioning of the first boarding schools for persons with disabilities. In addition, it provides information on

early identification of disabilities, admission to inclusive education, and teaching methods.

Kalit so'zlar: nogiron, islohot, Massachusetts, ko'zi ojiz bolalar, BMT, logopediya, integratsiya, nutq patologiyasi, internat. maxsus ta'lim, individual dasturlar.

Ключевые слова: Лица с инвалидностью, реформа, Массачусетс, слепые дети, ООН, логопедия, интеграция, патология речи, школа-интернат, специальное образование, индивидуальные программы обучения.

Key words: Persons with disabilities, reform, Massachusetts, blind children, UNO, speech therapy, integration, speech pathology, boarding school, special education, individualized educational programs.

Ma'rifat tongida 1690-yilda mashhur ingliz faylasufi Jon Lokk tomonidan bildirilgan g'oya, rivojlanayotgan davlatda har o'n kishidan to'qqiz kishi jamiyat hayotiga tayyor bo'lishi uchun ta'lim va tarbiyaga muxtojdir deb aytgan gapi boshqa olimlar uchun turtki bo'lib hizmat qildi. I.Gerbardt, A.Disterverg, D.Dyui kabi buyuk olimlarning ommaviy tarbiya sohasidagi pedagogik tadqiqotlarini rivojlantirishning zaruriy sharti bo'ldi. Xorijiy tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatdiki, umuman olganda, XIX-asr boshidan XX-asrning o'rtalarigacha bo'lgan davrda Avstraliya, Avstriya, Angliya, Jahon madaniy, ilmiy va siyosiy hayotining markazlari hisoblangan Germaniya, Daniya, Italiya, Niderlandiya, AQSH, Fransiya, Shvetsiya kabi mamlakatlarda rasmiy huquqiy bazaga asoslangan maxsus ta'lim tizimlari jadal rivojlandi. Masalan, 1852-yilda Amerikaning ilg'or pedagoglari Goratsiya Mann va Genri Bernardning islohoti natijasida Massachusetts shtatida barcha bolalarni boshlang'ich maktabda majburiy o'qitish to'g'risidagi birinchi qonun qabul qilindi. Va 1918-yilga kelib, barcha shtatlarda barcha bolalarni majburiy ta'lim olish to'g'risidagi qonunlar qabul qilindi.

Shubhasiz, Yevropa va AQShda nogiron bolalar kafolatlangan ijtimoiy yordam va ta'lim olish huquqiga ega bo'lishlari, shuningdek, jamiyat va davlat ushbu huquqni

amalga oshirish uchun javobgarlikni o'z zimmalariga olganliklari "ilg'or pedagogikaning maktab ta'lim tizimi amaliyotiga yutug'i" deb hisoblash mumkin.

Biroq, nogiron bolalar hali ham jamiyat hayotidan va ommaviy ta'lim tizimidan ajratilgan, bundan tashqari, bu amaliyot "ta'limdan chetlatish" ko'pincha sudlar tomonidan qo'llab-quvvatlangan. Misol uchun, 1893-yilda Massachusetts Oliy sudi, agar o'quvchi "zaif" yoki "o'rganishga qodir emas" deb hisoblansa, maktabdan chetlatish huquqini tan olish to'g'risida qaror qabul qilardi.¹ XX- asrning o'rtalariga qadar dunyoning qator davlatlari tomonidan qabul qilingan imkoniyatlar tengligini ta'minlashga qaratilgan milliy qonun loyihalariga qaramay umuman olganda, vaziyat ushbu toifadagi bolalarni ta'lim tizimidan ham, umuman jamiyat hayotidan ham "cheklash" sifatida rivojlandi. 50-70-yillarda xorijda siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy-madaniy hayotda sodir bo'lgan o'zgarishlar, o'tgan Ko'p jihatdan, nogiron bolalarga nisbatan integratsiya jarayonlarining rivojlanishi zarurat bilan bog'liq edi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti tashabbusi bilan qabul qilingan xalqaro qonunchilik hujjatlarini hayotga tatbiq etish, BMT tashkil etilganidan beri nogiron bolalarning ta'lim olish huquqini ta'minlash muammolariga davlatlar va hukumatlarning diqqatini qaratib kelmoqda. Tadqiqot doirasida dunyoning ko'plab mamlakatlarida (Avstraliya, Buyuk Britaniya) nogiron bolalarning umumiy ta'lim tizimiga "integratsiya" tushunchasini kiritish amaliyotining tahlili o'tkazildi.

Buyuk Britaniya, Germaniya, Daniya, Kanada, Italiya, AQSh, Shvetsiya) bolalarni birgalikda o'qitishga qaratilgan birinchi urinishlar har doim ham muvaffaqiyatli bo'lmaganligini ko'rsatadi. Bizning fikrimizcha, imkoniyati cheklangan bolalarning umumiy ta'lim tizimiga to'liq integratsiyalashuvi yo'lidagi asosiy to'siqlar quyidagilar edi: jamiyatning integratsiya jarayonlariga tayyor emasligi;

Ushbu toifadagi bolalarning o'zaro munosabati va qabul qilinishiga umumta'lim maktablari o'qituvchilari tomonidan ular uchun yangi rol va mas'uliyatni salbiy qabul qilish va ko'pincha butunlay rad etish; an'anaviy ta'lim tizimida nogiron bolalar uchun

¹. York J. About integrating middle-schole students with severe disabilitis in general education classes// Exeptional L.: "Children", 1991-P.244-248.

maxsus ta'lim xizmatlari va sharoitlar tizimining yo'qligi. Ta'kidlash joizki, nogironligi bo'lgan bolalarni umumiy ta'lim tizimiga integratsiyalashuvidagi muvaffaqiyatsizliklar bu jarayonni to'xtata olmadi, aksincha, dunyoning ilg'or mamlakatlari davlat va hukumatlari maqsadli, maqsadga muvofiq va samarali ta'lim yo'nalishini tanladilar. qabul qilingan me'yoriy-huquqiy hujjatlarga muvofiq ta'lim tizimidagi integratsiya jarayonlarini takomillashtirishga harakat qilishdi.

Skandinaviya mamlakatlarida turli rivojlanish nuqsonlari bo'lgan bolalarni erta aniqlash, diagnostika qilish va erta kompleks parvarishlash tizimi ishlab chiqilgan. Ushbu tizim bolaga ommaviy maktabda, integratsiya sharoitida ta'lim olishga yordam beradi. Skandinaviyada integratsiya asosan me'yoriy asoslar bilan amalga oshirila boshlandi. Masalan, Daniyada parlament qarori bilan 1969-yilda nogiron bolalar qolgan bolalar bilan birga ommaviy maktabga, tashrif buyurish huquqiga ega bo'lishdi. Shundan keyin nogironligi bo'lgan shaxslarni ijtimoiy muxitda yakkalanib qolish oldi olindi.

Shvetsiyada esa maxsus ta'lim 1809 -yilda boshlangan. Shu yili nogironligi bo'lgan shaxslar uchun Stokgolmda maktab internati qirolning moliyaviy ko'magida ochiladi². Bu 50 yil davomida Shvetsiyadagi yagona maxsus ta'lim muassasa bo'ldi. 1859-yildan 1884 yilgacha mamlakatda eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun 15 ta maxsus muassasa ochildi. 1889-yildan eshitishda nuqsoni bor nolalar uchun 8 yillik majburiy ta'lim joriy etildi³. 1888-yilda Stokgolm yaqinida ko'zi ojiz bolalar uchun birinchi maktab ochildi. 1896-yildan Ko'zi ojizlar uchun majburiy o'n yillik ta'lim joriy etildi. Shvetsiya eshitish qobiliyati rivojlanmagan va ko'zi ojizlarni o'qitishni boshlagan birinchi davlatlardan biridir. 1886-yilda Venirsborgdagi ko'zi ojizlar boshpanasida imkoniyati cheklangan bolalar uchun maxsus bo'lim tashkil etilgan⁴. Ushbu bo'limda nogironlar ma'lum bir o'qish kursini o'tab, umrining oxirigacha unda qolib, imkon qadar hunarmandchilik ustaxonalarida ishlashdi. 1922-yilda bu bo'lim

² Oliver M., Barns C.. Disabled People and Social Policy: from Exclusion to Inclusion.- L.: "Longman", 1994-P. 45

³ . Малофеев Н. Н. Специальное образование в России и за рубежом.- М.: "Грамота", 2008- С. 192.

⁴ Ратнер Ф. Л. Сигал Н. Г. История становления и развития идей инклюзивного образования.Международный опыт.- Тамбов.: "Грамота", 2012- С. 90.

nogiron bolalar institutiga aylantirilgan. 1965-yilda Ushbu filial Orebraga shahriga o'tkaziladi va "Ko'p turdagi nogironlar uchun maktab" nomini oladi⁵. 1972-yilda ushbu maktabda ko'rishda va eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun yotoqxona ochiladi. Nutqida kamchiligi bo'lgan shaxslarga yordam dastlab eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun mo'ljallangan muassasalarda amalga oshiriladi.

1908-yilda Goteborg shahrida munitsipal hukumat tashabbusi bilan nutqi buzilgan bolalar uchun birinchi mustaqil sinflar ochildi⁶. 30-yillarda - otorinoloringoloya (og'iz, burun, tomoq bo'shlig'ida muammosi borlar uchun) klinikalar ochildi, va otorinolorglar tayyorlash boshlandi. Nutq terapevtlari faqat XX-asrning 60-yillarida o'qitila boshlandi. XX-asrning oxiriga kelib nutq terapiyasi yordami ikkita asosiy shaklda mavjud edi: davlatniki va shaharga tegishli.

Birinchisi davlatda 7 ta hududiy shifoxona bo'lib, ularda otorinolorglar va logopedlar rahbarligida bolalar va kattalar bilan davolash ishlari olib boriladi⁷. Shuningdek, otorinolorglar yo'q joyda, nutq markazlari mavjud bo'lib, faqat nutq logopedlari va nutq terapevtlari yordam berardi. Nutq terapiyasining ushbu shakllari ijtimoiy xizmatlarga bo'ysunadi. Yordamning kommunal shakli maktab tizimiga kiritilgan. Bular "maktab nutq klinikalari" bo'lib, ularda nutq terapevtlari, ham defektologlar maktab yoshidagi bolalar bilan individual mashg'ulotlar olib borishgan. Har bir maktab nutq terapevti bir nechta "maktab nutq klinikalari" ga xizmat qilgan aqli zaif bolalarni o'qitish. Dastlab, bu bolalar boshpanalarda yashagan, birinchi boshpana 1866 yilda ochilgan. 1899-yilda ushbu toifadagi bolalar uchun birinchi sinflar ochildi. 1944-yildan aqli zaiflar uchun majburiy ta'lim joriy etildi va 1967-yildan-umumiy majburiy ta'lim dasturiga kiritildi. 1979-yildan boshlab Daniya tajribasi ta'sirida yoshlar va aqli zaif kattalarni oddiy kasb-hunarlarini egallashga o'rgatish amaliyoti keng tarqalgan. Shvetsiyada integratsiyalashgan ta'limga urinishlar 1960-yillarda boshlangan. XX-asrning 80-yillarda ular qonun bilan tartibga solinadi.

⁵ Kyrklund E. D. Inclusion and education in European countries// Lion.: "Lepestrat," 2009.-P. 20.

⁶ Kyrklund E. D. Inclusion and education in European countries// Lion.: "Lepelstraat", 2009-P. 20.

⁷ Винблад О. Инклюзивное образование в Швеции...- М.: "ИГ Основа", 2015.--С. 21.

1980-yilda Nogiron bolalarning kompleks ta'limini ko'zda tutuvchi yangi asosiy maktab o'quv dasturi qabul qilindi. o'quvchini o'qitishdagi ayrim muvaffaqiyatsizlik yoki qiyinchilik ta'lim mazmunining muvaffaqiyatsizligi va maktab va o'qituvchilarning etarli darajada faol emasligi natijasi bo'lgan. Yangi o'quv rejasiga muvofiq, har bir maktab ishchilar uyushmalaridan iborat bo'lishi kerak edi ularning har biri 2 dan 4 gacha bo'lgan sinflarni o'z ichiga olishi mumkin bo'lgan. Har bir sinf birlashmasi o'quv jarayoni uchun mas'ul bo'lgan 4 ta mutaxassislar jamoasi tomonidan ta'minlangan. Jamoa tarkibiga quyidagilar kirgan: o'qituvchilar, o'qituvchi-defektologlar, psixologlar (bolalar uchun va maxsus). Bolalar soni har xil, lekin qobiliyatlari bo'yicha bir hil bo'lgan guruhlariga birlashtirilgan, masalan: matematikani o'zlashtirishda qiyinchiliklarga duch kelgan guruh, nutqida nuqsoni bo'lgan bolalar guruhi, eshitish qobiliyati zaif bolalar guruhi.

Qiyinchiliklar bartaraf etilganda, bola yuqori darajadagi guruhga o'tishi mumkin va aksincha, qiyinchiliklar yuzaga kelsa, o'rganishning yanada yumshoq rejimiga o'tishi mumkin edi. Ta'lim jarayonining bunday tashkil etilishi bolalar bilan kichik guruhlarda va individual ravishda, o'qituvchi yoki ota-onalar bilan mustaqil ravishda ishlash imkonini bergan. Turli fanlar bo'yicha turli darajadagi ta'limni taklif qilingan: kichik miqdordagi asosiy bilimlardan tortib to ilg'or dasturlargacha.

Mutaxassislar jamoasi har bir o'quvchi uchun individual rivojlanish va o'quv dasturlarini yaratgan. Nogiron bolalar uchun individual dasturlar maktab standartiga emas, balki o'quvchining haqiqiy qobiliyatiga qaratilgan edi, shuning uchun ba'zi fanlar dasturdan chiqarib tashlanishi mumkin bo'lgan, yoki boshqa maxsus sinflar bilan almashtirilishi mumkin edi Eshitish idrokini rivojlantirish uchun. eshitish qobiliyati zaif bolalar uchun bu sinflar tashkil etish mumkin edi. Shuningdek, maktab fanlari maktabdan tashqari mashg'ulotlar bilan almashtirilishi mumkin edi. Masalan, shahar bolalar savodxonligi markazida ota-onalar va maktab o'qituvchilari uchun maslahatlar Bolalar reabilitatsiya markazi va Shvetsiya maxsus ta'lim agentligi tomonidan amalga oshirilgan. Hozirgi kunda Agentlik oila va maktabga ma'lum bir bola haqida maslahat beradigan maslahatchini ajratadi. Nutq terapiyasi yordami

maktabda ham (logopediya mashg'ulotlari) va maktabdan tashqarida (klinikalar va reabilitatsiya markazlarida) ko'rsatiladi. Shvetsiyada inklyuziv ta'limning keng tarqalganligiga qaramay, integratsiyalashgan ta'lim sharoitlariga moslasha olmaganlar og'ir shakldagi nogironlar yuboriladigan maxsus maktablar saqlanib qolgan, shuningdek, ommaviy maktablarda rivojlanishining og'ir shakllari bo'lgan bolalar uchun sinflar mavjud.

Shvetsiya integratsiya g'oyasi muvaffaqiyatli targ'ib qilinayotgan davlatlardan biri hisoblanadi. Bu erda integratsiya jarayonlari ko'p jihatdan siyosiy jarayonlarning in'ikosiga aylangan. B. Personning qayd etishicha, integratsiya kursining boshlanishi Shvetsiyada tegishli hukumat hujjati paydo bo'lgan 1969-yilga to'g'ri keladi. 1986-yilda mamlakatda sotsial-demokratik hukumat hokimiyatga keldi va 1989-yilda o'rta ta'lim to'g'risida yangi qonun, 1990-yildan esa maxsus o'qituvchilar tayyorlash bo'yicha qayta ko'rib chiqilgan dastur qabul qilindi. 1995-yilda yangi ta'lim standarti o'qituvchilar va direktorlarning rolini boshqacha tarzda belgilab berdi. Standart faqat 5 va 9-sinflarning oxirigacha erishilishi kerak bo'lgan bilimlarning majburiy darajasini belgilaydi.⁸ Ta'lim vazirligi o'qituvchilardan o'z ta'lim maqsadlariga erishadigan o'qitish usullarini aniqlay olishlarini kutadi. Ta'lim jarayonini tashkil etish uchun umumiy javobgarlik maktab direktori zimmasiga yuklanadi. Ushbu umumiy vazifa doirasida direktor zimmasiga yana ehtiyojmand talabalarga zarur yordam ko'rsatish va qo'llab-quvvatlashga qaratilgan maxsus pedagogik va ijtimoiy tadbirlarni amalga oshirishda alohida mas'uliyat yuklanadi. Tarixan Shvetsiyada o'qituvchilar faoliyati yuqoridan ko'rsatma va ko'rsatmalar bilan qat'iy tartibga solingan. Yangi standartning paydo bo'lishi bilan o'qituvchilar o'z faoliyatida yanada mustaqil bo'lishadi, lekin shu bilan birga o'z ishidan kutilayotgan natijalar nuqtai nazaridan ularga yuqori talablar qo'yiladi. Integratsiya jarayonining keyingi rivojlanishiga iqtisodiy omil katta ta'sir ko'rsatdi. Shved o'qituvchilari an'anaviy ravishda imtiyozli mavqega ega edilar. 1990-yilda ta'limga sarflangan mablag' yalpi ichki mahsulotning 7,7% ni tashkil etdi. Faqat

⁸ Есси Кесляhti, Сай Врюненен. претворя в жизн идеи инклузивное образование: опыт соседних стран.- Лапландия.: "Рованием", 2013-С. 78.

Norvegiya ta'limiga ko'proq mablag' ajratdi. Biroq, vaziyat o'zgara boshladi. So'nggi bir necha yil davomida "Sotsializmning shved modeli"ni rad etish va bozor mafkurasining ijtimoiy sohadagi ta'sirining kuchayishi tufayli ta'lim ehtiyojlari uchun davlat mablag'lari sezilarli darajada qisqardi. Natijada, sinflar soni ortib bordi va maxsus ta'lim dasturlarini moliyalashtirish yomonlashgan. Lekin bugunga kelib vaziyat yaxshi tomonga o'zgargan. Mamlakat hozirgi kunda ta'limga ajratilayotgan mablag' yalpi ichki maxsulotning 8 foizini tashkil etadi.

Daniyada 1807-yildan boshlab maxsus ta'lim muassasalari vujudga kela boshlagan⁹. Kopengagenda eshitishida va nutqida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun qirollik instituti ochilgan. 1811-yilda qirollik ko'zi ojizlar instituti ochilgan.

1814-yilda davlat darajasida kommunalar (mahalliy hokimiyat) barcha bolalarni maktabda qatnashini ta'minlashga majburlovchi qonun qabul qilindi.

1855-yilda davlat ko'magida aqli zaif bolalar uchun birinchi maktab o'z faoliyatini boshlaydi va 1874-yilda tayanch-harakat tizimi kasalliklari bo'lgan bolalar uchun birinchi maktab ochiladi¹⁰.

1898-yildan qirollik eshitishida va nutqida nuqsoni bo'lganlar institutida ular duduqlar va turli tovush talaffuzi buzilgan bolalarga nutq terapiyasi yordamini ko'rsatishni boshlaganlar. 1916-yilda Daniyada mustaqil nutq patologiyasi instituti ochilgan. Maktablarda nutqi buzilgan bolalar uchun darslar ochiladi. 1954-yilda yana bir defektologiya instituti ochiladi, keyin esa bu ikki institutning hududiy bo'limlari tashkil etiladi.¹¹

1980-yildan nutq terapiyasi Ta'lim vazirligi tomonidan nazorat qilingan. Daniyada eshitishida nuqsoni bo'lgan va ko'zi ojizlar uchun ta'lim 1965-yilda boshlangan. Olborgdagi Eshitishda nuqsoni bo'lgan davlat maktabi o'qituvchilaridan biri AQShning Perkinson maktabida maxsus o'quv kursini tamomlagandan so'ng 1971-yilda boshlanadi. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun majburiy ta'lim 1926-yilda joriy etildi. Ko'zi va aqli zaiflar uchun faqat 1959-yilda "normallashtirish"

⁹ Gregor R. Including in north.- Lapin.: "Rovaniem", 2019-P. 87.

¹⁰ Enduland D. Inclusion System of Denmark.-Kopengagen.: "Children", 2012 –P. 37 .

¹¹ Diane B. Inclusion system in north.- London.: "Education", 2014.-P. 7.

kontseptsijasining amalga oshirilishi munosabati bilan majburiy ta'lim joriy etiladi¹². Daniyada XX-asr boshida Alohida ta'limga muhtoj o'quvchilarni ommaviy maktab tarkibiga kiritish tendentsiyasi vujudga kelgan. 1900-yilda aqli zaif bolalar sinflari unda keyin esa, 1916-yilda eshitishda muammosi bo'lgan bolalar uchun, 1922-yilda ko'rishi zaif bo'lganlar uchun, 1935-yilda nutqi buzilishi bo'lgan bolalar maktablari ommaviy maktab tarkibiga kiritilgan¹³. 1969-yilda Daniya hukumati integratsiyani ta'lim tizimining asosiga aylantirishga qaror qildi, ya'ni ta'lim va tarbiya uchun sharoitlarni keng tanlash imkoniyati vujudga keldi¹⁴. Maktab ta'limining etakchi konsepsiyasi "Maktab hamma uchun" tushunchasiga aylandi. Har bir maktabda o'quvchilarning ehtiyojlarini qondiradigan o'z rehabilitatsiya markazi bo'lishi kerak yoki bunday muassasa maktab yaqinida joylashgan bo'lishi kerak degan tendensiya vujudga keldi. Bu erda talabalar turli ixtisoslikdagi defektologlar, psixologlar bilan ishlashlari mumkin. Ushbu markazlarda maxsus bolalar bilan ishlaydigan o'qituvchilarga ham maslahat beriladi. Biroq, integratsiyaga umumiy e'tibor qaratilgan holda, Daniyada hali ham maxsus ta'lim muassasalari mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. York J. About integrating middle-school students with severe disabilities in general education classes// *Exceptional L.: "Children"*, 1991-P.244-248.
2. Oliver M., Barns C.. *Disabled People and Social Policy: from Exclusion to Inclusion.- L.: "Longman"*, 1994-P. 45
3. Малофеев Н. Н. *Специальное образование в России и за рубежом.- М.: "Грамота"*, 2008- С. 192.
4. Ратнер Ф. Л. Сигал Н. Г. *История становления и развития идей инклюзивного образования.Международный опыт.- Тамбов.: "Грамота"*, 2012- С. 90.

¹² Rizvi F, Lingard, B.. *Globalizing education policy.- London.: "Routledge"*, 2010 – P. 80 .

¹³ Sen, A.. *Inequality re-examined.- Oksford.: "Oxford University Press"*, 1992- P. 215.

¹⁴ Hisberg B *Iclusion in Europe.- London.: "Pluto Press"*, 2008-P.132 .

5. Kyrklund E. D. Inclusion and education in European countries// Lion.: “Lepestrat,” 2009.-P. 20.
6. Kyrklund E. D. Inclusion and education in European countries// Lion.: “Lepelstraat”, 2009-P. 20 .
7. Винблад О. Инклюзивное образование в Швеции.- М.: “ИГ Основа”, 2015.--С. 21 .
8. Есси Кесляhti, Сай Врюненен. претворя в жизн идеи инклузивное образование: опыт соседних стран.-Лапландия.: "Рованием", 2013-С. 78.
9. Gregor R. Including in north.- Lapin.: “Rovaniem”, 2019-P. 87.
10. Enduland D. Inclusion System of Denmark.-Kopengaagen.: “Children”, 2012 –P. 37 .
11. Diane B. Iclusion system in north.- London.: “Education”, 2014.-P. 7.
12. Rizvi F, Lingard, B.. Globalizing education policy.- London.: “Routledge”, 2010 – P. 80 .Sen, A.. Inequality re-examined.- Oksford.: “Oxford University Press”, 1992- P. 215.
13. Hisberg B Iclusion in Europe.- London.: “Pluto Press”, 2008-P.132 .